

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΚΕΨΈΩΣ*

ΥΠΟ
ΑΝΤΩΝΙΟΥ Κ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Μετὰ τὰς γενικὰς εἰσαγωγικὰς ταύτας παρατηρήσεις θὰ προσπαθήσωμεν νὰ παρουσιάσωμεν συνοπτικῶς τὴν περὶ «καπιταλισμοῦ θέσιν» καὶ τὴν «περὶ καλβινισμοῦ» ἢ «βεμπεριανὴν θέσιν», ὡς διατυποῦνται εἰς τὴν «Προτεσταντικὴν Ἠθικὴν» καὶ διαφωτίζονται ἢ συμπληροῦνται εἰς τὰς λοιπὰς οἰκονομικο-κοινωνιολογικὰς μελέτας τοῦ Weber³⁷³.

α. Ὁ σύγχρονος καπιταλισμός.

Ὁ σύγχρονος δυτικὸς πολιτισμὸς εἶναι χαρακτηριστικῶς καπιταλιστικὸς πολιτισμὸς. Ὁ καπιταλισμὸς δὲν εἶναι ἀπλῶς οἰκονομικὸν σύστημα, ἀλλὰ προσδιορίζει ἀποφασιστικῶς καὶ σφραγίζει ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ Weber εἶναι «ἡ πλεον μοιραία δύναμις τῆς συγχρόνου ζωῆς»³⁷⁴, ἡ ὁποία πέρα τῶν οἰκονομικῶν διαδικασιῶν προσδιορίζει καὶ ἀσκεῖ «συντριπτικὴν πίεσιν» ἐπὶ τοῦ στῦλ ζωῆς τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου³⁷⁵. Εἶναι μία ἐπαναστατικὴ δύναμις, ἡ ὁποία προώριεται ἐντὸς ὀλίγων γενεῶν ν' ἀποθεμελιώσῃ πάσας τὰς παραδοσιακὰς κοινωνικὰς δομὰς, χωρὶς τίποτε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ τὴν ἀναχαιτίσῃ.

Καπιταλισμοὶ βεβαίως ὑπῆρξαν καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, λ.χ. εἰς τὴν Κίναν, τὰς Ἰνδίας, τὴν Βαβυλῶνα, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ρώμην καὶ τὴν Εὐρώπην τῶν Μέσων Χρόνων καὶ γενικῶς εἰς ὅλα τὰ γεωγραφικὰ πλάτη

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 167 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

373. Ἀρίστην συνοπτικὴν ἀπόδοσιν τῶν ἀπόψεων τοῦ Weber δύναται νὰ εὑρῇ τις εἰς τὸ ἔργον τοῦ Reinhard Bendix, Max Weber, Das Werk. Darstellung, Analyse, Ergebnisse. München, Pieper, 1964, σελ. 45 ἐξ. καὶ Günter Abramowski, Das Geschichtsbild Max Webers. Universalgeschichte am Leitfaden des okzidentalischen Rationalisierungsprozesses. Stuttgart, Klett Verlag, 1966, σελ. 17 ἐξ. Αἱ ἄρισται ἐργασίαι αὗται λαμβάνονται ἰδιαιτέρως ὑπ' ὄψει κατὰ τὴν ἀκολουθοῦσαν ἔκθεσιν. Ἐκτὸς ἐλληνικῆς πλευρᾶς ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἔκθεσις τοῦ καθηγητοῦ Β. Φίλια εἰς τὸ προαναφερθὲν ἔργον του περὶ τοῦ Max Weber καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον «Θρησκεία καὶ Οἰκονομία» (σελ. 143 ἐξ.).

374. PE I, σελ. 12.

375. PE I, σελ. 45.

καὶ μῆκη, ἀφ' ἧς ἐπετεύχθη κάποιος ὑποτυπώδης βαθμὸς ἀναπτύξεως τῆς οἰκονομίας. Θὰ ἠδύνατο νὰ εἶπη κανεὶς ὅτι ὁ καπιταλισμὸς καὶ ὁ ἐπιχειρηματίας εἶναι «πικνάρχαια φαινόμενα καὶ πολὺ διαδεδομένα καθολικῶς»³⁷⁶. Ἄλλ' οἱ προγενέστεροι καπιταλισμοὶ οὐδὲν κοινὸν ἔχουν μετὰ τοῦ συγχρόνου δυτικῶν καπιταλισμοῦ. Ἀποτελοῦντες ἐξαιρέσεις ἐντὸς μὴ καπιταλιστικῶν οἰκονομιῶν καὶ κοινωνιῶν καὶ προσλαμβάνοντες ποικίλας κατὰ τὰς περιστάσεις μορφάς: τυχοδιωκτικὸς, ληστρικός, πειρατικός, πολεμικός, ἀποικιοκρατικός, τοκογλυφικός κλπ., ἀποτελοῦν οὐσιαστικῶς ἐντελῶς τυχαῖα καὶ παρασιτικά φαινόμενα μὲ κοινὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τὴν ἀχαλίνωτον κερδοσκοπίαν καὶ τὴν ἀκόρεστον δίψαν θησαυρισμοῦ (*auri sacra fames*)³⁷⁷ ἀφ' ἑνός, καὶ τὸν τυχοδιωκτικὸν καὶ ἀνορθολογικὸν χαρακτήρα (*Abenteuerkapitalismus*) ἀφ' ἑτέρου³⁷⁸. Αἱ δυνατότητες, τὸ εἶδος καὶ τὸ μέγεθος τῶν κερδῶν, τὰ ὅποια ἀπέφερον, ἦσαν κατὰ τὰ μέγιστον ποσοστὸν προϊόντα τύχης (π.χ. ἐκβάσις πολέμου) καὶ ἐξηρτῶντο ἐξ ὅλων ἀβεβαίων, ἀσταθμῆτων καὶ ρευστῶν μεταβλητῶν³⁷⁹.

Ἀπὸ τοῦ 16ου ὅμως αἰῶνος ἤρχισε νὰ ἐμφανίζηται ἐντελῶς πρωτόφαντον εἶδος καπιταλισμοῦ, τὸ ὁποῖον προσλαμβάνει τὴν ὀριστικὴν μορφήν του ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ ἔχει ὡς κύρια χαρακτηριστικὰ τὸν ὀρθολογικὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ἐπέκτασιν καὶ ἐπικράτησιν ἐφ' ὅλων τῶν μορφῶν παραγωγῆς, πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν πασησ φύσεως καθημερινῶν ἀναγκῶν (ἐκβιομηχάνισις καὶ ἐξεπιστημονίκευσις πασῶν τῶν πλευρῶν τῆς ζωῆς). Ὁ Weber ἀποφεύγει ἀρχικῶς νὰ δώσῃ ὄρισμόν εἰς τὸν σύγχρονον αὐτὸν καπιταλισμόν³⁸⁰, περιγράφει ὅμως

376. PE I, σελ. 14 ἐξ.

377. Ἐξ ἀρχῆς παρατηρεῖ ὁ Weber ὅτι ἡ ἀχαλίνωτος καὶ ἀκόρεστος δίψα διὰ τὸ κέρδος καὶ τὸ χρῆμα οὐδὲν κοινὸν ἔχει μετὰ τοῦ καπιταλισμοῦ, πολλῶ δὲ μᾶλλον μετὰ τῆς καπιταλιστικῆς νοοτροπίας. «Μία τέτοια δίψα συναντᾶται ἀνεκαθεν μέχρι καὶ σήμερα ἀνάμεσα στὰ γκαρσόνια, τοὺς γιατροὺς, τοὺς ἀμαξάδες, τοὺς καλλιτέχνες, τὶς κοκκότες, τοὺς δωροδοκούμενους ὑπαλλήλους, τοὺς στρατιῶτες, τοὺς ληστές, τοὺς σταυροφόρους, τοὺς πελάτες τῶν καζίνων — καὶ θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς: σὲ «all sorts and conditions of men», σ' ὅλες τὶς ἐποχὰς καὶ ὅλες τὶς χῶρες τῆς γῆς, ὅπου κατὰ κάποιο τρόπο παρέχονται οἱ ἀντικειμενικῆς δυνατότητες». PE I, σελ. 12. Ἴδὲ καὶ PE I, σελ. 47.

378. Πρβλ. PE I, σελ. 15 ἐξ., ὁμοίως: *Soziologie*, Kröner, σ. 366 ἐξ.

379. Ἦτο ὁ καπιταλισμὸς τῶν τοκογλύφων, τῶν κερδοσκοπῶν, τῶν δουλεμπόρων, τῶν δουλοκατακτητῶν, τῶν θαλασσοπειρατῶν, τῶν χρηματοδοτῶν πολέμου, τῶν σταυροφόρων, ἢ τῶν φιλαργύρων Ἰουδαίων, οἱ ὅποιοι ἀνέπτυξαν ἰδιαιτέρον εἶδος καπιταλισμοῦ, χαρακτηριζόμενον ὑπὸ τοῦ Weber ὡς «*Paria-Kapitalismus*». Περὶ τούτου ἰδέ: *W e b e r M a x, Wirtschaftsgeschichte. Abriss der universalen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, (hrsg. von S. Hellmann καὶ M. Palyi) 3. Aufl. besorgt von J. Winckelmann, Berlin, Duncker u. Humblot, 1958, σελ. 307 καὶ 313 ὑποσ. 2. (Τοῦ λοιποῦ *Wg.*).

380. Ἡ κριτικὴ κατηγορεῖ τὸν Weber ὅτι δὲν ἔχει ὀρίσει μὲ τὴν ἑλλῶς χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν τὰς ἐννοίας «καπιταλισμὸς», «καπιταλιστικὸν πνεῦ-

ἰδ ε ο τ υ π ι κ ῶ ς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας καὶ κοινωνίας, τὰ κυριώτερα τῶν ὁποίων περιέλαβε εἰς τὸν περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του διατυπωθέντα ὀρισμὸν³⁸¹. Καὶ κατὰ τοῦτο ὑπῆρξε συνεπῆς πρὸς τὴν ἀρχὴν του, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ ὀρισμὸς ἐνὸς φαινομένου δὲν εἶναι δυνατὸν ποτε νὰ προηγήται τῆς ἐρεύνης, ἀλλὰ δύναται νὰ διατυπωθῇ μόνον μετὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως καὶ διερευνήσεως τοῦ ὀριζομένου, ἴσως δὲ καὶ οὐδέποτε.

Τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ συγχρόνου ἰαπιταλισμοῦ εἶναι κατὰ τὸν Weber τὰ ἀκόλουθα:

1. Εἶναι ἀ σ τ ι κ ὸ ς καὶ β ι ο μ η χ α ν ι κ ὸ ς³⁸².
2. Στήριζεται ἐπὶ τῆς ἐ λ ε υ θ ἔ ρ α ς, εἰρηρικῆς, ἰ δ ι ω τ ι κ ῆ ς οἰκονομίας, ἣ ὁποία κατοχυρώνει καὶ νομικῶς τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας τῶν παραγωγικῶν ἀγαθῶν³⁸³.
3. Προϋποθέτει ἐ λ ε υ θ ἔ ρ α ν ἀ γ ο ρ ᾶ ν καὶ ἐ λ ε υ θ ἔ ρ α ν ζ ῆ τ η σ ι ν, ἔνευ ταξικῶν μονοπωλιακῶν προνομίων ἢ ταξικῶν περιορισμῶν ὡς πρὸς τὴν παραγωγὴν ἢ τὴν κατανάλωσιν³⁸⁴.

μα) καὶ «ἀσκητικὸς προτεσταντισμὸς». Ὁ Lüthy χαρακτηρίζει τὰς ἐννοίας αὐτάς «verschwommen», ἐνῶ ὁ Kraus λέγει ὅτι πρόκειται περὶ «nebelhafte Gebilde».

Herbert Lüthy, Protestantismus und Kapitalismus in: Merkur, Heft 203, Köln, Februar 1965 σελ. 102-103.

J. B. Kraus S. J., Scholastik, Puritanismus und Kapitalismus, München, Leipzig 1930, σελ. 30. Ἴδὲ καὶ R. H. Tawney, Religion und Frühkapitalismus, Bern, Francke, 1946 (Sammlung Dalp, Nr 6)

381. Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα ἀναφέρει εἰς πολλὰ τῶν ἔργων του. Πρβλ. Wug I, 123 ff, Wg 238 ff, 247, SWG 13 ff. PE I, σελ. 12 ff.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του ὁ Weber ἔδωκε τὸν ἀκόλουθον ὀρισμὸν τοῦ Καπιταλισμοῦ: «Kapitalismus ist da vorhanden, wo die erwerbswirtschaftliche Bedarfsdeckung einer Menschengruppe auf dem Wege der U n t e r n e h m u n g stattfindet, gleichviel um welchen Bedarf es sich handelt, und speziell r a t i o n a l e r kapitalistischer Betrieb ist ein Betrieb mit Kapitalrechnung, d. h. ein Erwerbsbetrieb, der seine Rentabilität rechnerisch durch das Mittel der modernen Buchführung und die... Aufstellung der Bilanz kontrolliert».

382. PE I, σελ. 18. Ὁ Weber συνδέει στενῶς τὸν καπιταλισμὸν μετὰ τῆς ἀστικῆς τάξεως, δὲν ἐπιθυμεῖ ὅμως καὶ νὰ ταυτισθοῦν. Ἀσφαλῶς ἡ ἰδιότυπος δυτικὴ ἀστικὴ τάξις συνέβαλεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς καπιταλιστικῆς διοργανώσεως τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ «ἀστοί» μὲ τὴν ἔνοιαν τοῦ Status ὑπῆρχαν καὶ πρὸ τοῦ δυτικοῦ καπιταλισμοῦ (ξ.ἀ.). Πρβλ καὶ Wg 270 ἐξ.

383. Wg 239.

384. Wg 239 καὶ 269, PE I, σελ. 16. Ὁ Weber φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ θεωρῇ ὡς ἀποφασιστικῆς σημασίας στοιχεῖον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ καπιταλισμοῦ τὴν «D e m o k r a t i s i e r u n g d e s L u x u s ». Wg σελ. 266.

4. Εἰσάγει τὴν ἐλευθέραν ἀγορὰν ἐργασίας, καὶ ἐπομένως καὶ τὸν ἀνταγωνισμόν μεταξὺ τῶν κεφαλαίουχων, κατόχων τῶν παραγωγικῶν μέσων, καὶ τῶν νομικῶς ἐλευθέρων, ἀλλ' οἰκονομικῶς ἐξηρημένων ἐργατῶν³⁸⁵.

5. Ἐπιφέρει διαχωρισμὸν τόσον μεταξὺ τοῦ τόπου ἐργασίας καὶ τοῦ τόπου κατοικίας, ὅσον καὶ μεταξὺ τῶν ἐπιχειρησιακῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας³⁸⁶.

6. Χρησιμοποιεῖ καὶ ἐφαρμόζει εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνολογίας καὶ μάλιστα καθ' ἕλας τὰς φάσεις: ἀπὸ τῆς ὀρθολογικῆς διοργανώσεως τῆς ἐργασίας καὶ τῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως, μέχρι τοῦ προγραμματισμοῦ, τῆς πραραγωγῆς καὶ προωθήσεως τῶν προϊόντων εἰς τὴν ἀγορὰν με ἀκριβῆ ὑπολογισμὸν τοῦ κόστους καὶ τοῦ κέρδους³⁸⁷.

7. Προϋποθέτει καὶ ἀπαιτεῖ νομικὸν ὀρθολογισμόν πρὸς διασφάλισιν τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων καὶ τῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως³⁸⁸.

8. εἶναι προσανατολισμένους πρὸς σταθμητὰς δυνατότητας συνεχοῦς κέρδους³⁸⁹.

9. Προϋποθέτει τὴν «ἐμπορικοποίησιν τῆς οἰκονομίας»³⁹⁰.

10. Δι' ἄλλων αὐτῶν δηλοῦται ὅτι ὁ σύγχρονος καπιταλισμὸς ἔχει ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν γνώρισμά του τὸν εἰδικὸν δυτικὸν ρασιοναλισμόν³⁹¹.

Ἐν ἀντιθέσει, λοιπόν, πρὸς τοὺς προγενεστέρους («καπιταλισμοὺς») ὁ σύγχρονος καπιταλισμὸς εἶναι ἐπιχειρησιακὸς καὶ ὀρθολογικὸς. Ἐπιδιώκει τὸ κέρδος, ἀλλ' ὄχι μέσῳ κερδοσκοπικῶν ἀβεβαίων τυχοδιωκτισμῶν, ἀλλὰ με

385. Wg. 240 καὶ PE I, σελ. 16 καὶ 18 ἐξ. Κατὰ τὴν ἀποψιν τοῦ Weber ἡ ἔλλειψις τῆς ἐλευθέρως, ἀλλ' οἰκονομικῶς ἐξηρημένης ἀκτήμονος τάξεως, ὅσον καὶ ἡ ἀπουσία ἐλευθερίας ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως τῆς ἀδυνατοιοῦν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ καπιταλισμοῦ.

386. PE I, 16 («Trennung von Haushalt und Betrieb») καὶ «rationale Buchführung», ἡ ὁποία ἐπιφέρει μίαν «rechtliche Sonderung von Betriebsvermögen und persönlichem Vermögen»).

387. Wg 239, PE I, 18 ἐξ., Wg 269.

388. Wg 240 καὶ 270, PE I, 19. Περὶ τοῦ «rationales Recht» ἰδὲ καὶ Wg 290 ἐξ. καὶ WuG I, 495 ἐξ. Περὶ τῆς σημασίας αὐτοῦ διὰ τὴν οἰκονομίαν WuG I, 233-256.

389. Wg 240.

390. Ὑπὸ τὸν ὄρον αὐτὸν ὁ Weber ἐνοεῖ τὴν γενίκευσιν τῆς χρήσεως τῶν ἀξιῶν διὰ τὴν μετοχὴν εἰς ἐπιχειρήσεις ἢ ὡς ἀποδεικτικῶν στοιχείων ἰδιοκτησίας. Wg 240 ἐξ. ἰδὲ καὶ PE I, σελ. 17.

391. Περὶ τούτου ἰδὲ PE I, σελ. 20 ἐξ. Βλέπε καὶ A. v. Schelling μν. ἐργ., σελ. 287 ἐξ., R. Bendix, μν. ἐργ., σελ. 4 ἐξ. καὶ G. Abramowski μν. ἐργ., σελ. 18 ἐξ.

τὴν βοήθειαν τῆς ὀρθολογικῆς διοργανώσεως τῆς ἐργασίας καὶ παραγωγῆς, τῆς τεχνολογίας, τῆς γραφειοκρατίας καὶ τῆς ἐπιστήμης. Στόχος του δὲν εἶναι ἀπλῶς τὸ ὕψιστον κέρδος, ἀλλὰ τὰ διαρκῶς ἀνανεούμενον καὶ συνεχές κέρδος, ἡ συσσώρευσις καὶ ἡ ἀποδοτικότητα, ἡ *Rentabilität*. Αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἓνα «ὕπολογισμὸν» (*calculation*): μίαν σύγκρισιν δηλαδὴ τῶν ἀποτελεσμάτων, ἐκπεφρασμένων καὶ μετρουμένων εἰς χρῆμα, μετὰ τῶν ἐπιδιώξεων καὶ ἐπιθυμιῶν, αἱ ὁποῖαι καὶ πάλιν, ὑπὸ μορφήν ἐπενδύσεων, ἐκτιμῶνται εἰς χρῆμα (*Kapitalrechnung*). Γενικῶς ὁ σύγχρονος καπιταλισμὸς δὲν ἀποτελεῖ μεμονωμένον οἰκονομικὸν φαινόμενον, ἀλλ' ἐκδήλωσιν ἐνὸς καθολικωτέρου ὀρθολογιστικοῦ συστήματος, μιᾶς εὐρυτέρας ἐκλογικευτικῆς διαδικασίας, ἡ ὁποία καλύπτει πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Διὰ ν' ἀναπτυχθῇ καὶ λειτουργήσῃ ἀκωλύτως ὁ καπιταλισμὸς προϋποθέτει νομικὸν ρασιοναλισμὸν, ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς, ὀρθολογικὴν διοργάνωσιν καὶ διοίκησιν τῆς πολιτείας καί, πρὸ πάντων, μίαν ἰδιάζουσαν «καπιταλιστικὴν νοοτροπίαν», τὰ ὁποῖα πάντα ἀνεπτύχθησαν εἰς τὸν δυτικὸν κόσμον καὶ μόνον εἰς αὐτόν.

β. Τὸ καπιταλιστικὸν πνεῦμα.

Ἐξ ὅλων τῶν προϋποθέσεων μεγαλυτέραν βαρύτητα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ καπιταλισμοῦ ἔχει κατὰ τὸν Weber ἡ ὀρθολογικὴ νοοτροπία (*rationale Gesinnung*), τὸ ὀρθολογικὸν οἰκονομικὸν ἦθος (*rationales Wirtschaftsethos*), ἡ τὸ καπιταλιστικὸν πνεῦμα (*Geist des Kapitalismus*), ὡς συνηθέστερον τὸ καλεῖ. Ἀντίθετος πρὸς οἰανδήποτε μηχανιστικὴν ἀντίληψιν περὶ αὐτομάτου γενέσεως καὶ ἀναγωγῆς τοῦ καπιταλισμοῦ εἰς καθαρῶς ὕλικους ὄρους καὶ προϋποθέσεις — χωρὶς βεβαίως καὶ νὰ παραγνωρίζῃ τὰς ἐπιδράσεις τῶν πραγματικῶν (ἐξωτερικῶν δεδομένων), ὡς αἱ ἀνακαλύψεις, ἡ πολιτικὴ κατάστασις, ἡ ἀνοδος τῆς ἀστικῆς τάξεως, ἡ σύγχρονος πόλις, ἡ τεχνολογία κλπ. — ἔχει τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ ἰσχυρὸς οἰκονομικὸς καὶ κοινωνικὸς δυναμισμὸς, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τὸν καπιταλισμὸν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῇ, ἐὰν δὲν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν «ὁ ψυχοδιανοητικὸς παράγων» τοῦ καπιταλιστικοῦ πνεύματος³⁹².

Ἡ καπιταλιστικὴ αὕτη νοοτροπία, ἡ ὁποία, ὡς ἤδη ἐλέχθη, δὲν θὰ πρέπη νὰ παρεξηγηθῇ ὡς ἀπλοῦς τρόπος οἰκονομικῆς συμπεριφορᾶς, ἀλλ' ἀποτελεῖ *pars pro toto* διὰ μίαν καθολικὴν ρασιοναλιστικὴν στάσιν³⁹³, περι-

392. Ἴδὲ καὶ Φίλια Β., μν. ἔργ., σελ. 148.

393. Πρβλ. καὶ Abramowski, G., μν. ἔργ., σελ. 20, Lōwith, K., μν. ἔργ., σελ. 19 ἐξ. καὶ Lüthy, H., *Nochmals Calvinismus und Kapitalismus*, ἐν: *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte*, 11 Jg (1961), σελ. 132 ἐξ. Ὁὰ πρέπη ὁμως ἰδιαίτερως νὰ τονισθῇ ὅτι τὸ καπιταλιστικὸν πνεῦμα καὶ ἡ προμνημονευθεῖσα ὀρθολογιστικὴ στάσις

γράφεται ὑπὸ τοῦ Weber εἰς τὴν ἰδεοτυπικὴν αὐτῆς καθαρότητα ὡς «historisches Individuum»³⁹⁴. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ «καπιταλιστικὸν πνεῦμα» δὲν ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Weber κατὰ τὸ καθιερωμένον σχῆμα: «genus proximum, differentia specifica», ἀλλὰ, προκειμένου νὰ καταδειχθῇ ἡ ἰδιοτυπία του, συντίθεται (er wird komponiert) βαθμηδὸν ἐκ στοιχείων, εἰλημμένων ἐκ τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος (ιδεότυπος)³⁹⁵, παρουσιάζεται δὲ ἐποπτικῶς (Veranschaulichung) ἐπὶ τῇ βάσει ἐνὸς κειμένου τοῦ Benjamin Franklin³⁹⁶.

Συμφώνως πρὸς τὸ ἰδιάζον τοῦτο «ἦθος» ἡ ἐργασία, ὡς καὶ πᾶσα βιοποριστικὴ ἀπασχόλησις, γίνεται ἀντιληπτὴ ὡς «κλήσις» τοῦ ἀνθρώπου (Beruf-Berufung) καὶ κατὰ τοῦτο ἀποτελεῖ αὐτοσκοπὸν καὶ οἶονεὶ ἠθικὴν ὑποχρέωσιν, ἢ ἐκπλήρωσιν τῆς ὁποίας ἀπαιτεῖ ἀσυνήθη βαθμὸν ἐτοιμότητος «γιά ἐντατικοποιημένους ρυθμοὺς δουλειᾶς» μὲ σκοπὸν τὸ κέρδος καὶ μάλιστα «τὸ κέρδος καθ'αυτὸ»³⁹⁷, καθὼς καὶ μίαν στράτευσιν πασῶν τῶν ἱκανοτήτων καὶ δυνάμεων ὁλοκλήρου τοῦ προσώπου. Ἡ νοοτροπία αὕτη προϋποθέτει περαιτέρω τὰς «ἀστικὰς» ἀρετὰς τῆς νηφαλιότητος, τῆς φειδοῦς, τῆς ἐντιμότητος περὶ τὰς συναλλαγὰς, τῆς πρωτοβουλίας καὶ ἀκριβείας καὶ εἶναι ἐντελῶς ἀσυμβίβαστος μὲ τὸν «ἀνορθολογικὸν» βίον τοῦ εὐδαιμονισμοῦ καὶ ἡδονισμοῦ, τῆς τρυφῆς καὶ τῶν ἀπολαύσεων, τῆς σπατάλης καὶ τῆς ραστώνης³⁹⁸. Ἀπαιτεῖ μίαν ἄκονον καὶ ἐντατικὴν δραστηριότητα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ἢ τοῦ ἐπαγγελματικοῦ καθήκοντος, ὁποιοδῆποτε καὶ ἂν εἶναι τοῦτο, καὶ

δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθοῦν «βολταιριανικῶς»· δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ διαφωτιστικοῦ rationalismus, ἀλλὰ περὶ ἐνὸς «πρακτικοῦ ρασιοναλισμοῦ» τῶν ὁπαδῶν τοῦ «liberum arbitrium». Ἰδὲ καὶ PE I, σελ. 64/65.

394. PE I, σελ. 39 ἔξ.

395. PE I, σελ. 39. Πρβλ. καὶ ὅσα εἰς τὴν παράγραφον περὶ τῶν ἰδεοτύπων ἐξεθέσαμεν. Ὁ Weber δὲν παραλείπει νὰ τονίσῃ, ὅτι ἐφ' ὅσον εὐρισκόμεθα ἐνώπιον μιᾶς ἰδεοτυπικῆς ἐννοιοκατασκευῆς, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἔρευνάν του ὡς οὐσιώδη διὰ τὸ καπιταλιστικὸν πνεῦμα, δὲν εἶναι καὶ τὰ μοναδικά. Ἄλλοι θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπιλέξουν ἕτερα στοιχεῖα, ποικίλλοντα ἀναλόγως τῆς πρισματικῆς σκοπιᾶς τοῦ ἐρευνητοῦ. PE I, σελ. 40.

396. Πρόκειται περὶ τοῦ τελευταίου μέρους ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Benjamin Franklin, «Necessary hints to those that would be rich» (1736) καὶ ἀποσπασμάτων ἐκ τοῦ «Advice to a young tradesman» (1748), δημοσιευμένων εἰς τὸν δεῦτερον τόμον τῶν ἔργων του (ἔκδοσις Sparks). Πρβλ. PE I, σελ. 83 ὑποσ. 24.

397. Φίλια, Β., μν. ἔργ., σελ. 149. Ὁ Weber λέγει ὅτι τὸ συμπέρασμα ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Franklin, τῆς «φιλοσοφίας αὐτῆς τῆς φιλαργυρίας» εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ καθήκοντος ἐνὸς ἐκάστου νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κεφαλαίου καὶ μάλιστα ὡς αὐτοσκοποῦ. (PE I, σελ. 42). Τὸ νέον στοιχεῖον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὅτι τὸ κέρδος καὶ ἡ ἐργασία δὲν ἀποσκοποῦν πλέον εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καθίστανται σκοποὶ τοῦ βίου του (PE I, 44).

398. PE I, 44 καὶ 60 ἰδὲ καὶ Abramowski ἔ.ἀ.

οὐδεμίαν ἄλλην προσωπικὴν χαρὰν ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἐπιχειρηματίαν ἢ τὸν ἐργαζόμενον, πλὴν τῆς ἀπορροεούσης ἐκ τοῦ ἀνορθολογικοῦ συναισθήματος ἰκανοποιήσεως διὰ τὴν καλὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἐπαγγελματικοῦ καθήκοντος. Μία τοιαύτη στάσις θὰ ἔπρεπε νὰ φαίνεται εἰς τὰ ὄμματα τοῦ προκαπιταλιστικοῦ ἀνθρώπου τοῦλάχιστον ἀκατανόητος καὶ αἰνιγματική, ἂν μὴ καὶ ἀπότοκος διεστραμμένης φιλαργυρίας.

Ἡ στάσις αὕτη, ἄνευ τῆς ὁποίας εἶναι ἀδύνατον νὰ λειτουργήσῃ ὁμαλῶς τὸ σύγχρονον οἰκονομικὸν σύστημα, ἀπαιτεῖ περαιτέρω τὴν ἰκανότητα ὀρθολογικῆς χρησιμοποίησεως τοῦ χρόνου (ὁ χρόνος εἶναι χρῆμα), τῶν κεφαλαίων (τὸ χρῆμα ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ αὐτοπολλαπλασιάζεται, νὰ γεννᾷ· ἡ σπατάλη εἶναι φόνος τῶν «παιδιῶν» του), ἀλλὰ καὶ τῶν δυνάμεων καὶ ἰκανότητων τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος μετρεῖται καὶ ἀξιολογεῖται βάσει τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐπιτυχίας του: «ὄρατικὸν ἄνδρα καὶ ὄξυν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ βασιλεῦσι δεῖ παρεστάναι» (Παροιμ. Σολομ., κεφ. 22, στίχ. 29). Γενικῶς εἶπεῖν τὸ «καπιταλιστικὸν πνεῦμα» ἀπαιτεῖ ἐπικτακτικῶς μίαν μεθοδικὴν εὐταξίαν καὶ ἀσκητικὴν πειθαρχίαν τῆς ὅλης συμπεριφορᾶς καὶ τοῦ βίου γενικώτερον³⁹⁹.

Πόθεν προέκυψεν ὅμως ἡ ἀντίθετος πρὸς τὰ παραδεδομένα καὶ ἐντελῶς νέα αὕτη στάσις καὶ ἀξιολόγησις τοῦ χρόνου, τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας; Καὶ πῶς κατάρθρωσε νὰ καταστή τρόπος ζωῆς καὶ «κ ο σ μ ο θ ε ω ρ ί α εὐρυτέρων κοινωνικῶν ομάδων» καὶ «μαζικὸν φαινόμενον»⁴⁰⁰;

Ὁ Weber ἐξ ἀρχῆς ἀπορρίπτει κατηγορηματικῶς οἰανδήποτε ἀπὸ πειραν ἐρμηνείας τοῦ φαινομένου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δογμάτων τοῦ «ἀφελοῦς ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ», ὁ ὁποῖος πιστεύει ὅτι τοιαῦται «ιδέαι» εἶναι δυνατὸν νὰ προκύψουν ὡς «ἀνταναικλάσεις» ἢ «ἐποικοδομήματα οἰκονομικῶν συνθηκῶν»⁴⁰¹. Μία τοιαύτη ἐρμηνεία ἀποτελεῖ κατ' αὐτὸν «καθαρὰν ἀνοησίαν» (barer Unsinn)⁴⁰² καὶ τοῦτο μεταξὺ ἄλλων διότι ὑπάρχει μὲν μία ἀντιστοιχία μεταξὺ τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ καπιταλιστικοῦ πνεύματος, δὲν ὑφίσταται ὅμως καὶ νομοτελειακὴ μεταξὺ τούτων ἐξάρτησις. Τὸ καπιταλιστικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον π.χ. ἐκφράζουν τὰ κείμενα τοῦ Benjamin Franklin, δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποτελῇ ἐποικοδόμημα τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν, καθ' ὅσον προέρχεται ἀπὸ προκαπιταλιστικὸν περιβάλλον, ἐνῶ γενικῶς ἰσχύει ὅτι φορεῖς τοῦ νέου τούτου πνεύματος δὲν ὑπῆρξαν τὸ πλοῦσιον ἐμπορικὸν πατρικεῖον ἢ οἱ Gentleman τοῦ Liverpool, ἀλλ' αἱ ἀνερχόμενοι μεσαῖα ἀστικά

399. PE I, 40-42. Πρβλ. καὶ Abramowski, μν. ἔργ., σελ. 20 ἐξ.

400. PE I, 46 καὶ 48.

401. PE I, 46.

402. PE I, 63.

τάξεις και οἱ «Parvenüs»⁴⁰³. Διὰ τοῦτο και ὁ Weber καταλήγει ὅτι, ἐάν θά ἔπρεπε νά δεχθῶμεν ἢ ν' ἀναζητήσωμεν κάποια ἀιτιακὴν σχέσιν μεταξὺ τῶν ιδεῶν και τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν, πάντως αὕτη θά ὄφειλε νά εἶναι ἡ ἀντίστροφος ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν ἰσχυρίζονται οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ. Ἡ θέσις αὕτη εἶναι πολὺ σημαντικὴ και δὲν ἀπαλύνεται ἐξ ἄλλων ἐνίοτε ἐκφρασθεισῶν ἀπόψεων τοῦ Weber, περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν κοινωνικο-οἰκονομικῶν συνθηκῶν ἐπὶ τῆς πνευματικῆς ἐξελιξέως και τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ὁποῖαν οὐδέποτε ἠρνήθη ὁ Weber. Ἐξ ἄλλου ἡ γενικὴ ἀποψις και θέσις του εἶναι ἡ παραδοχὴ πολλαπλῶν συντελεστῶν και ἀμοιβαίων ἀλληλεπιδράσεων κατ' ἀντίθεσιν πρὸς οἰανδήποτε μονοαιτιακὴν ἐρμηνείαν. Τὰ κεντρικόν του ἐρώτημα ὅμως εἶναι, κατὰ πόσον αἱ ιδέαι ἢ τὰ συμφέροντα κινοῦν τὴν ἱστορίαν· και ἐδῶ ἡ ἀπάντησις του εἶναι σαφής.

Ἡ γένεσις και ἐπικράτησις τῶν ιδεῶν δὲν συντελεῖται αὐτομάτως, μηχανιστικῶς και εἰρηνικῶς. Αἱ ιδέαι δὲν «βλαστάνουν ὡς τὰ φυτὰ» και δὲν «ἀνθίζουν ὅπως τὰ ἄνθη», ἀλλ' ἀπαιτοῦν σκληροὺς και ἐμμόνους πνευματικούς και ιδεολογικούς ἀγῶνας. Τὰ «καπιταλιστικὸν πνεῦμα» ἰδιαιτέρως, ὡς τὸ ἀντελήφθη ὁ Weber, εἶχε ν' ἀντιπαλαίσῃ σκληρῶς «ἐναντίον ὀλοκλήρου κόσμου ἐχθρικῶν δυνάμεων, διὰ νά δυναθῇ νά ἐπικρατήσῃ»⁴⁰⁴. Διὰ τὰς ἀντιλήψεις τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, τοῦ Μεσαίωνα, τῆς ἀριστοκρατίας, και τοῦ ἐμπορικοῦ πατρικιάτου, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ αἰῶνας ἐπεκράτουν και ἀπετέλουν κοινὸν και αὐτονόητον πνευματικὸν κτῆμα τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, ἐξακολουθοῦν δὲ νά ἰσχύουν αὐτονοήτως και μεταξὺ τῶν συγχρόνων κοινωνικῶν τάξεων και ὁμάδων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν εἰσέτι ἐξέλθει ἀπὸ τῆς προκαπιταλιστικῆς περιόδου και κοσμοθεωρίας των, αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ «καπιταλιστικοῦ πνεύματος» θεωροῦνται ὡς ἐκφράσεις βρωμεροῦ και φιλαργύρου πνεύματος, ἠθικῶς και θρησκευτικῶς καταδικαστέαι και ἀπορριπτέαι (homo mercator vix aut nunquam potest Deo placere, λέγει ὁ Ψευδο-Χρυσόστομος εἰς τὸ κατὰ

403. PE I, 54/55. Ὁ Weber διασαφηνίζει ἐν ὑποσημειώσει ὅτι δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸν νά δεχθῶμεν ἐκ τῶν προτέρων «dass einerseits die Technik des kapitalistischen Unternehmens und andererseits der Geist der »Berufarbeit«, der dem Kapitalismus seine expansive Energie zu verleihen pflegt, in denselben sozialen Schichten ihren ursprünglichen Nährboden finden mussten». Τὸ αὐτὸ ἰσχύει και προκειμένου περὶ τῶν κοινωνικῶν ἐπιπτώσεων, τὰς ὁποῖας ἔχουν θρησκευτικὰ «Bewusstseinsinhalte». Εἶς ἐκ τῶν φορέων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐκαλλιέργησαν τὸ «καπιταλιστικὸν πνεῦμα» ἦτο ὁ Καλβινισμός. Ἐν τούτοις οἱ καπιταλισταὶ τῶν Κάτω Χωρῶν ἦσαν Ἀρμινιανοί. Οἱ μικροαστοὶ και αἱ μεσαῖαι ἀστικαὶ τάξεις, αἱ ὁποῖαι ἀνεδείχθησαν ἐπιχειρηματικῶς, ἦσαν «χαρακτηριστικοὶ» φορεῖς καπιταλιστικῆς ἠθικῆς και καλβινιστικῆς ἐκκλησιαστικότητος. Πρβλ. PE I, σελ. 92 ὑποσ. 44.

404. PE I, 46.

Ματθαῖον)⁴⁰⁵ καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀναξιοπρεπεῖς. Ἡ ἀποψις αὕτη κατ' οὐδὲν μειοῦται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ καπιταλιστικὴ ὑπολογιστικότης εἰς τὴν πραγματικότητα ὠχριᾷ ἐμπρὸς εἰς τὴν προκαπιταλιστικὴν καὶ ἐξωκαπιταλιστικὴν ἀπλησίαν, παραδοπιστίαν καὶ κερδομανίαν.

Ὁ κυριώτερος λοιπὸν ἐχθρὸς τοῦ «καπιταλιστικοῦ πνεύματος» ἦτο ὁ *traditionalismus* εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς⁴⁰⁶, ἡ ἱεροποίησις δηλαδὴ τῶν ἀντιλήψεων τῶν προγόνων διὰ τὴν ἐργασίαν, τὸ χρῆμα, τὴν κατανάλωσιν, τὴν στάσιν εἰς τὴν ζωήν. Ἡ προσκόλλησις εἰς τὴν παράδοσιν δύναται νὰ προέρχηται καθαρῶς ἀπὸ σ υ ν ἡ θ ε ι α ν καὶ ἀ ν ι κ α ν ὀ τ η τ α ῖ ἡ καὶ ἀ π ρ ο θ υ μ ί α ν τῶν ἀνθρώπων ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὰ καθιερωμένα καὶ ἀσφαλῆ. Παραδοσιαρχία ἐπικρατεῖ ἐκεῖ ὅπου οἱ ἐπιχειρηματῖαι ἐργάζονται μὲ χαλαροὺς ρυθμοὺς καὶ παράγουν ἀτυποποίητα προϊόντα, ἱκανοποιοῦνται μὲ τὸ χαμηλὸν κέρδος ἢ ἐπιδιώκουν κερδοσκοπικῶς καὶ τοκογλυφικῶς θησαυρισμὸν· ἀρκοῦνται εἰς τὴν κάλυψιν τῶν καθημερινῶν ἀναγκῶν, διάγοντες βίον κατὰ τὸ «λάθε βιώσας» καὶ διατηροῦν πρωτογενεῖς — ἐπὶ προσωπικοῦ ἐπιπέδου — σχέσεις μετὰ τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν πελατῶν των, ἀντὶ τῶν ἀπροσώπων δευτερογενῶν. Παραδοσιακὸς εἶναι καὶ ὁ προκαπιταλιστικὸς ἐργάτης, ὁ ὅποιος δὲν συγκινεῖται ἀπὸ τὸ μεγαλύτερον κέρδος, τὸ ὅποιον τοῦ ὑπόσχεται ἡ πληρωμὴ κατὰ τεμάχιον (*Akkordlohn*), ἀλλὰ, προσβλέπων πρὸς τὴν ἐργασίαν ὡς πρὸς ἀναγκαῖον κακὸν καὶ ἔχων ὡς μέτρον τῆς ἐργασίας του τὴν κάλυψιν τῶν στοιχειωδῶν καθημερινῶν ἀναγκῶν του καὶ τὴν ἐξασφάλισιν μιᾶς πτωχοπρεποῦς διαβιώσεως, προτιμᾷ τὴν ἥσσανα προσπάθειαν τοῦ μείζονος κέρδους. «Δὲν ἐρωτᾷ: πόσον δύναμαι νὰ κερδήσω ἡμερησίως, ἐὰν ἐργασθῶ τὸ *maximum* δυνατόν, ἀλλὰ: πόσον ὀφείλω νὰ ἐργασθῶ, διὰ νὰ κερδήσω τὸ ποσὸν ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον μέχρι τώρα ἐχρειάζομαι, διὰ νὰ καλύψω τὰς π α ρ α δ ο σ ι α κ ᾶ ς ἀνάγκας μου;»⁴⁰⁷. Τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ *traditionalismus* ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι, κατὰ τὸν Weber, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ κερδήσῃ χρήματα διὰ τὰ χρήματα, ἀλλὰ διὰ νὰ ζήσῃ, καὶ μάλιστα νὰ ζήσῃ κατὰ τὸν συνειθισμένον εἰς αὐτὸν τρόπον. Ἐπιδιώκει λοιπὸν νὰ κερδήσῃ ὅσα πρὸς τοῦτο τοῦ χρειάζονται. Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ μέγιστον τῶν ἐμποδίων, μὲ τὰ ὅποια ἤλθεν ἀντιμέτωπος ὁ καπιταλισμὸς, κατὰ τὴν ἐπιδιώξιν του ν' αὐξήσῃ τὴν «παραγωγικότητα» τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας διὰ τῆς ἐντατικοποιήσεως τοῦ ρυθμοῦ αὐτῆς⁴⁰⁸. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ ἐπιχειρηματῖαι, μὴ δυνάμενοι νὰ δελεάσουν

405. Migne PG 56, 839 καὶ Corpus iuris canonici, Dist. LXXXVIII, C. 11 τοῦ Decretum Gratiani, Pars I. Ἰδὲ PE I, 62 καὶ Wg 305.

406. PE I, 49, ἰδὲ καὶ Wg 302 ἐξ.

407. PE I, 50 ἰδὲ καὶ Wg 302.

408. PE I, 50. Ἰδὲ καὶ PE I, σελ. 48.

τοὺς ἐργάτας διὰ τῆς ὑποσχέσεως μεγαλύτερων μισθῶν, ἠκολούθησαν τὴν ἀντίθετον μέθοδον: ἐμείωσαν τὰς ἀμοιβὰς καὶ ἐξηνάγκασαν τοὺς ἐργαζομένους νὰ ἐργάζωνται περισσότερο, διὰ νὰ εἰσπράξουν τὰ αὐτὰ χρήματα. Οὕτω πως καθιερώθη ἐπὶ αἰῶνας ὅτι οἱ χαμηλοὶ μισθοὶ εἶναι «παραγωγικοί», καθ' ὅσον ὁ λαὸς ἐργάζεται, μόνον ἐφ' ὅσον καὶ ἐνόσω παραμένει πτωχός⁴⁰⁹. Βεβαίως ἡ μέθοδος αὕτη ἔχει τὰ φυσικὰ ὄρια τῆς καὶ δὲν φέρει τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Διὸ καὶ ἀπορρίπτεται ὑπὸ τοῦ Weber, ὡς παρεμποδίζουσα τὰς ποιοτικὰς μεταβολὰς εἰς τὴν ἐπιχείρησιν καὶ προξενούσα τοιαύτας ψυχολογικὰς καὶ φυσιολογικὰς καταστάσεις, ὥστε τελικῶς νὰ σημαίνῃ μίαν ἐκ τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ «ἐπιλογὴν τῶν πλέον ἀνικάνων». Ἀσφαλῶς ἐπιδραῖ ἐπὶ τοῦ συνολικοῦ κόστους καὶ τοῦ κέρδους τὸ κόστος τῆς ἐργασίας: ἀλλ' ἡ φθινὴ ἐργασία ἐπ' οὐδενὶ ἐπιτρέπεται νὰ ταυτίζεται μὲ τοὺς χαμηλοὺς μισθοὺς⁴¹⁰, τὸ δὲ πρόβλημα τοῦ καπιταλισμοῦ δὲν εἶναι ἡ ἐξοικονόμησις κέρδους διὰ τῆς μειώσεως τῶν ἀμοιβῶν, ἀλλ' ἡ ἀπόκτησις ἐργατῶν, οἱ ὅποιοι θ' ἀπαλλαγοῦν τῆς νοοτροπίας: maximum ἀνέσεως + minimum προσπαθείας = ὁ συνήθης μισθός. Μία τοιαύτη νοοτροπία δὲν δύναται ν' ἀπκιτηθῇ παρὰ μόνον μετὰ μακρὰν διαπαιδαγώγησιν, ἡ ὁποία θὰ ἐμφυσήσῃ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἐργασίας ὡς «calling».

Ὁ traditionalismus ὅμως δὲν συνδέεται μόνον μὲ τὴν συνήθειαν, ἀπροθυμίαν ἢ ἀνικανότητα τῶν ἀνθρώπων ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ οἰκονομικῶς καθιερωμένα καὶ παραδεδεγμένα. Ὁ Weber ἀναφέρει τοῦλάχιστον δύο ἀκόμη περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ὀδηγήσουν εἰς προσκόλλησιν πρὸς τὰ πατροπαράδοτα καὶ ἀντίθεσιν κατὰ παντὸς νεωτερισμοῦ: τὰ οἰκονομικὰ σὺ μ φ ε ρ ο ν τ α, τὰ ὁποῖα ἐνδεχομένως θίγονται, καὶ τὴν μ α γ ι κ ῆ ν σ τ ε ρ ε ο τ υ π ι κ ὴ τ ῆ τ α τῆς συμπεριφορᾶς, ἡ ὁποία συνδέει μὲ ἐκάστην νεωτεριστικὴν ἀπόπειραν μαγικῶς ἀπειλουμένους κινδύνους, ὅπισθεν τῶν ὁποίων δὲν ἀποκλείεται νὰ κρύπτονται οἰκονομικὰ συμφέροντα⁴¹¹.

Τὰ παροδοσιακὰ αὐτὰ ἐμπόδια δὲν εἶναι δυνατόν, κατὰ τὸν Weber, νὰ ὑπερπηδηθοῦν μὲ μοναδικὸν ὄπλον τὸ κίνητρον τοῦ κέρδους καθ' ἑαυτὸ, ἐφ' ὅσον μάλιστα μία ρυθμισμένη οἰκονομία προσφέρει καὶ ρυθμισμένας εὐκαιρίας νομίμου κέρδους, εἶναι δὲ «παιδαριώδης ἀντίληψις» νὰ πιστεύηται ὅτι οἱ καπιταλισταὶ εἶναι περισσότερο κερδομανεῖς ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους τῆς ἀνατολῆς ἢ τοὺς κινέζους μανδαρινούς⁴¹². Δὲν εἶναι αἱ κερδοσκοπικαὶ φυσιογνωμίαι ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἔδωσαν τὴν ᾠθησιν τοῦ οἰκονομικοῦ μετασχηματισμοῦ καὶ ἤνοιξαν προδρομικῶς τὸν δρόμον πρὸς τὴν καπιταλιστικὴν κοινωνίαν, ἀλλ'

409. PE I, 50/51. Ἡ ἀπόφαις ὅτι ὁ λαὸς ἐργάζεται διότι καὶ ἐφ' ὅσον παραμένει πτωχός ἀνήκει εἰς τὸν Pieter de la Cour, τὸν ὁποῖον καὶ ἐπικαλεῖται ὁ Weber.

410. PE I, 51.

411. Wg 303.

412. Wg 303.

ἄλλου εἴδους πρόσωπα· εἶναι αὐτοί, οἱ ὁποῖοι ἀνετράφησαν εἰς τὸ σκληρὸν σχολεῖον τῆς ζωῆς· ὑπολογισταί, ἀλλὰ καὶ τολμητῆρια συγχρόνως (wägend und wägend)· νηφάλιοι καὶ ἐπίμονοι, βίαιοι καὶ ἀφωσιωμένοι. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ cupiditas pecuniae, ἀλλ' ἡ rerum novarum cupiditas αὐτή, ἡ ὁποία θὰ πρέπη, κατὰ τὸν Weber, νὰ ἐπέφερε τὴν ποιοτικὴν ἀλλαγὴν εἰς τὴν οἰκονομίαν⁴¹³. Ἡ συσσώρευσις χρημάτων δὲν ὀδηγεῖ εἰς τὸν καπιταλισμὸν ἢ ἐπικράτησιν τοῦ καπιταλιστικοῦ πνεύματος εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐξεύρη καὶ ἐξασφάλισι τὰ ἀπαιτούμενα χρηματικὰ μέσα διὰ τὴν δραστηριοποίησιν του. Διὰ τὴν ἐπικράτησιν ὅμως τοῦ πνεύματος τούτου ἀπαιτοῦνται ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ ἐφόδια ἰσχυρά, ὅταν μάλιστα οἱ (νέου στύλ) ἐπιχειρηματῆρια ἀντιμετωπίζονται μὲ δυσπιστίαν, μῖσος καὶ, πρὸ παντός, ἠθικὴν ἀγανάκτησιν ἐκ μέρους τοῦ περιβάλλοντός των. Ἀπητήθη ὑψηλοῦ βαθμοῦ αὐτοκυριαρχία, καθαρότης σκέψεως, δραστηριότης καὶ ἐκπεφρασμένον ἀνώτερον ἠθικὸν ποιόν, διὰ νὰ κατορθώσουν νὰ κερδήσουν τὴν ἐμπιστοσύνην κατ' ἀρχάς, ἔπειτα τὴν ἀποδοχὴν καὶ τὴν ἀναγνώρισιν ἢ καὶ μίμησιν ἐκ μέρους τοῦ περιβάλλοντός των. Ἀπητήθησαν, δηλαδή, ἀρεταὶ καὶ ἠθικαὶ ποιότητες ὅπως διαφορετικαὶ ἐκείνων, τὰς ὁποίας ἐκήρυττεν ὁ ἠθικὸς traditionalismus. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐμφάνισις καὶ μαζικὴ ἐπικράτησις των εἶναι φαινόμενον, χρῆζον ὅπωςδῆποτε ἐρμηνείας.

γ. Ἡ «βεμπεριανὴ θέσις».

Τὴν ἐρμηνείαν τοῦ νέου αὐτοῦ ἥθους ἀνεζήτησεν ὁ Weber εἰς τὰς ἐπιδράσεις τοῦ ἀσκητικοῦ προτεσταντισμοῦ ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς τῶν ὁπαδῶν του. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην δὲν ἐστράφη, ὡς εἶδομεν, τυχαίως, ἀλλ' ἐξ ἀφορμῆς σειρᾶς ὅλης διαπιστώσεων, κυριώτεραι τῶν ὁποίων ἦσαν:

1. Τὰ περίσματα τῆς προμνημονευθείσης ἐμπειρικῆς ἐρεῦνης τοῦ μαθητοῦ του Offenbacher⁴¹⁴.

413. Πρβλ. Ἀντωνίου Παπαντωνίου, Κοινωνικὰ προβλήματα ἀναπτύξεως, ἐν: Ἐπιθεώρησις Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν. Ἐκδόσις Ἐθνικοῦ Κέντρου Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν, Ἀθῆναι 1970, τεύχος 4-5, σελ. 235 ἐξ., ἰδίᾳ δὲ 241 ἐξ. Τοῦ Αὐτοῦ: Ἡ πολιτικὴ σημασία τῆς κοινοτικῆς ἀναπτύξεως, ἐν «Πρωτοβουλία», περιοδικὴ ἔκδοσις τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος «Ὁ Βασιλεὺς Παῦλος», περίοδος Β', τεύχος 2, χειμῶνας 1977, σελ. 14 ἐξ. καὶ ἰδίᾳ 16 ἐξ.

414. Θὰ ἠδύνατο ἐν τούτοις νὰ παρατηρηθῇ ὅτι αἱ στατιστικαὶ παρατηρήσεις τοῦ Offenbacher δὲν ἀποτελοῦν παρὰ μίαν ἀφορμὴν καὶ χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τοῦ Weber μόνον ἐν ἀρχῇ τῆς «Προτεσταντικῆς Ἠθικῆς», οἷονεὶ ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὸ θέμα του. Μετὰ τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τούτων διατύπωσιν τῆς προβληματοθεσίας δὲν ἐπανερχεται ὁ Weber εἰς αὐτάς.

2. Ἡ ἐκ μέρους καὶ ἄλλων προγενεστέρων ἐρευνητῶν σύνδεσις τοῦ προτεσταντισμοῦ μὲ τὴν γένεσιν τοῦ καπιταλισμοῦ⁴¹⁵.

3. Ἡ ἐκ μέρους τῆς πολιτικῆς ἀναγνώρισις καὶ ἐκμετάλλευσις τῶν ἐμπορικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἱκανοτήτων τῶν προτεσταντικῶν ὁμάδων⁴¹⁶.

4. Ὁ παροιμιώδης συνδυασμὸς βαθυτάτης εὐσεβείας καὶ μεγάλου πλοῦτου ἐκ μέρους τῶν Κουακέρων καὶ Βαπτιστῶν, ὁ ὁποῖος ὠθησε τοὺς Ἰσπανοὺς νὰ λέγουν ὅτι ἡ ἀρρεσις εὐνοεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορικοῦ πνεύματος⁴¹⁷.

5. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ ρωμαιοκαθολικοί, ὁσάκις εὐρέθησαν ὑπὸ ἀναλόγους πρὸς τὰς προτεσταντικὰς μειονότητες πολιτικοκοινωνικὰς καὶ θρησκευτικὰς συνθήκας (π.χ. μειονοτικὴ διασπορὰ ἐν Ὁλλανδίᾳ ἢ Ἀγγλίᾳ, Kulturkampf ἐν Γερμανίᾳ), δὲν ἀνέπτυξαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναπληρωτικὴν οἰκονομικὴν δραστηριότητα, ἣν ἐμφανίζει ἡ προτεσταντικὴ διασπορὰ⁴¹⁸.

6. Τέλος, ἡ διαπίστωσις ὅτι μολοντί κατὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορικὴν διαδρομὴν ἐπανειλημμένως ἐπληροῦντο αἱ ἀντικειμενικαὶ προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἠνθύνουν τὴν ἀνάπτυξιν καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, τελικῶς ἡ γένεσις τοῦ καπιταλισμοῦ ἐματαιοῦτο καὶ τοῦτο διότι ἀπουσίαζεν ὁ ἀποφασιστικὸς συντελεστὴς τοῦ ἀσκητικοῦ ἐργασιακοῦ ἤθους καὶ τῆς λογικευτικῆς διαδικασίας, ἅτινα χαρακτηρίζουν τὸν πουριτανικὸν προτεσταντισμόν⁴¹⁹.

Αἱ διαπιστώσεις αὗται ἐπείσαν τὸν Weber ὅτι δὲν ἦτο ἄσκοπος ἡ ἐξέτασις τῶν σχέσεων μεταξὺ καλβινικοῦ πουριτανισμοῦ τῆς διασπορᾶς καὶ καπιταλιστικῆς οἰκονομίας καὶ κοινωνίας. Μόνον ἐφ' ὅσον κατεδείκνυτο μία αἰτιατικὴ σχέση μεταξὺ τούτων, θὰ ἤρμηνεύετο καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ καπιταλιστικὸς κόσμος καὶ ὁ τεχνολογικὸς πολιτισμὸς ἀνεπτύχθησαν εἰς ὠρισμένους μόνον περιοχὰς τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν καὶ τῆς Βορείου καὶ Κεντρικῆς Εὐρώπης,

415. Πλὴν τῶν Petty, Montesquié, Buckle καὶ τῶν μνημονευομένων ἐν ἐτέρᾳ ὑποσημείωσει καὶ ὁ Gothein εἰς τὴν «Οἰκονομικὴν Ἱστορίαν τοῦ Μέλανος Δρυμοῦ» (τ. 1ος, σελ. 679) διετύπωνε τὴν γνώμην ὅτι ὁ ἀναζητῶν τὰ ἕλη τῆς γενέσεως τοῦ καπιταλισμοῦ, θὰ διαπιστώσῃ ὅτι εἰς πάσας ἀνεξαιρέτως τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ἡ καλβινικὴ Διασπορὰ ὑπῆρξε τὸ φυτῶριον τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας. Ἴδὲ καὶ Ferdinand Jacob Schmidt, Kapitalismus und Protestantismus. Ἐν: Preussische Jahrbücher, Bd 122 (1905), Berlin, Verlag van Georg Stilke, σελ. 198 (ἔθλα καὶ ἡ παραπομπὴ τοῦ Gothein).

416. Οὕτω π.χ. ὁ ἰδρυτὴς τῆς πρωσσικῆς στρατιωκρατικῆς ὀργανώσεως Friedrich Wilhelm I, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Μενωνίτας ν' ἀσκοῦν τὸ ἐμπόριον εἰς τὴν ἀνατολικὴν Πρωσίαν, μολοντί οὗτοι ἤρνοῦντο νὰ ἐκπληρώσουν τὰς στρατιωτικὰς ὑποχρεώσεις των. Bendix R., μν. ἔργ., σ. 49. PE I, σελ. 37.

417. PE I, σελ. 36 ἐξ.

418. PE I, σελ. 32 ἐξ.

419. PE I, σελ. 43 ἐξ. καὶ ἀλλαχοῦ.

ἐνῶ δὲν εὑρον πρόσφορον ἔδαφος ἀναπτύξεως εἰς τὰς κοιτίδας τῶν ἀρχαιοτάτων πολιτισμῶν: τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Κίνας, τῆς Βαβυλωνος, τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ρώμης.

Ἀναζητῶν λοιπὸν ὁ Weber τὴν αἰτιακὴν σχέσιν εἰς τὸν πουριτανικὸν ἀσκητισμὸν, διατυπώνει τὴν θέσιν, ὅτι τὸ σημαντικώτερον συστατικὸν στοιχεῖον οὐ μόνον τοῦ καπιταλιστικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ὀλοκλήρου τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, εἶναι ὁ ἐπὶ τῆς ἰδέας τοῦ «ἐπαγγέλματος» θεμελιούμενος μεθοδικὸς καὶ ὀρθολογικῶς ἐλεγχόμενος βίος, οὗτος δὲ ἐγενήθη ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανικοῦ ἀσκητισμοῦ⁴²⁰.

Διὰ τῆς θέσεως ταύτης δὲν ὑποστηρίζει ὁ Weber ὅτι τὸ «καπιταλιστικὸν πνεῦμα» ἢ ὁ καπιταλισμὸς ὡς οἰκονομικὸν σύστημα εἶναι ἀποκλειστικὰ προϊόντα τῆς Μεταρρυθμίσεως⁴²¹. Οὔτε πάλιν ὅτι οἱ Μεταρρυθμισταὶ ἔθεσαν ὡς στόχον τοῦ βίου τῶν ἢ ἐπεδίωξαν συνειδητῶς τὴν καλλιέργειαν τῆς καπιταλιστικῆς νοοτροπίας ἢ οἰκονομίας. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα τονίζει ἰδιαιτέρως ὅτι τόσον οἱ Μεταρρυθμισταὶ, ὅσον καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῶν ἑστεροῦντο οἰουδήποτε προγράμματος ἠθικῆς ἀναγεννήσεως τῆς κοινωνίας καὶ δὲν ὑπῆρξαν κήρυκες ἰδιαιτέρων πολιτιστικῶν ἰδεωδῶν. Ἡ Μεταρρυθμισις δὲν ἦτο κίνημα ἠθικῆς καθάρσεως ἢ ἀνθρωπιστικῆς μεταρρυθμίσεως τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων. Μοναδικὸς στόχος τῶν Μεταρρυθμιστῶν καὶ «κεντρικὸς ἄξων», πέριξ τοῦ ὁποῦ ἑστρέφοντο ὀλοκλήρος ὁ βίος καὶ ἡ δρᾶσις τῶν, ἦτο «ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς τῶν καὶ μόνον αὐτῶν». Οἱ ἠθικοπρακτικοὶ στόχοι τῶν εἰς αὐτὴν τὴν σωτηριολογικὴν ζήτησιν ἐθεμελιούντο, ὁτιδήποτε δὲ ἕτερον προέκυψε, δὲν ἦτο παρὰ «μόνον συνέπεια καθαρῶς θρησκευτικῶν ἐλατηρίων»⁴²², ἐν εἴδους δηλαδὴ ἀπροβλέπτου καὶ ἐν πολλοῖς καὶ ἀνεπιθυμητοῦ «ὑποπροϊόντος», τὸ ὁποῖον μᾶς παρέχει τὴν κοινωνιολογικῶς ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρονσαν μαρτυρίαν, ὅτι πολλάκις αἱ ἰδέαι — θρησκευτικαὶ, ἠθικαὶ, ἐπιστημονικαὶ — ἐπιδρῶν κατὰ τὴν ἱστορικὴν διαδρομὴν τῶν κατὰ τρόπον ἐντελῶς διάφορον καὶ μὲ ἀποτελέσματα διάφορα ἢ καὶ ἐναντία ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εἶχον κατὰ νοῦν οἱ ἐρμηνευταὶ καὶ ὑποκινηταὶ τῶν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο καλεῖ ὁ Weber «παράδοξότητα τῶν

420. PE I 187. — Ἡ θέσις αὕτη τοῦ Weber τότε μόνον κατανοεῖται ὀρθῶς, ὅταν καταστή συνειδητὸς ὁ «προσωρινὸς» καὶ «ζητητικὸς» χαρακτήρ τῆς. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Abramowski, ἡ θέσις αὕτη ζητεῖ τελικῶς «den hypothetischen Nachdruck zu führen, dass bestimmte Momente der reformatorischen, insbesondere der calvinistisch-puritanischen Frömmigkeit den «kapitalistischen Geist» in den oben definiertem Sinne begünstigt haben. Die Verifizierung dieser Deutungshypothese wird dabei der historischen Forschung überlassen». Abramowski, G., μν. ἐργ., σελ. 21.

421. PE II, σελ. 77.

422. PE I, σελ. 75 ἐξ.

ἀποτελεσματῶν» (Paradoxie der Folgen), ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ ἐξηγεῖται ἐκ τῆς «ἐκλεκτικῆς συγγενείας» μεταξύ τοῦ «καπιταλιστικοῦ πνεύματος» καὶ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ ἀσκητικοῦ προτεσταντισμοῦ⁴²³. Ἡ διδασκαλία αὕτη ὠδήγησεν ἀθελήτως τοὺς πιστοὺς τῆς εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ καθαγιασμοῦ τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸν ἀκτιβισμόν, τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ κέρδους, τὴν συσσώρευσιν ἀγαθῶν, τὰς ἐπενδύσεις κεφαλαίων, ἐν μιᾷ λέξει τὸ ἐπαγγελματικὸν ἦθος τοῦ καπιταλισμοῦ.

Βεβαίως, ὁ σύγχρονος δυτικοευρωπαϊκὸς καὶ ἀμερικανικὸς καπιταλισμὸς δὲν ἀπαιτεῖ ἀπὸ ἑνα ἕκαστον τῶν ἐπιχειρηματιῶν ἢ ἐργατῶν ν' ἀναπτύσῃ τὰς προαναφερθείσας συγκεκριμένας ἀρετὰς, νὰ διάγῃ βίον αὐστηρὸν καὶ πειθαρχημένον καὶ νὰ διέπῃται ὑπὸ τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀρχῶν τῶν καπιταλιστῶν. Οὐτε εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ οὗτος «ὑποπροϊὸν» πνευματικῶν ἀναζητήσεων καὶ ἐπιδιώξεων. Ὡς ὁ Weber ἤδη κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ διεπίστωσεν, οἱ φορεῖς τοῦ καπιταλισμοῦ διέπονται σήμερον ὑφ' ἐνὸς φιλελευθέρου πνεύματος «διαφωτισμοῦ», τὸ ὅποιον ὄχι μόνον δὲν σχετίζεται πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἀφετηρίαν τοῦ καπιταλιστικοῦ πνεύματος, ἀλλ' εἶναι καὶ θρησκευτικῶς ἀδιάφορον, ἂν μὴ καὶ ἀντιεκκλησιαστικόν⁴²⁴.

Ὁ καπιταλισμὸς, μετὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἐπικράτησίν του, δὲν ἔχει πλέον ἀνάγκην τῆς οἰασδήποτε θρησκευτικῆς ἐγκρίσεως καὶ ὑποστηρίξεως, τοὺς δὲ θρησκευτικούς καὶ ἠθικούς κανόνας αἰσθάνεται καὶ ὡς ἐμπόδιον διὰ τὴν λειτουργίαν του. Τὴν «κοσμθεωρίαν» τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τὸ «πνεῦμα» του προσδιορίζουν αἱ ἑκάστοτε ἐμπορικαὶ καὶ κοινωνικοπολιτικαὶ σκοπιμότητες καὶ συγκυρίαι⁴²⁵, ἐνῶ τὰ οἰκονομικά του ὑποκείμενα ἐπιλέγει διὰ τῆς οἰκονομικῆς ὁδοῦ, ἐπιβάλλων εἰς αὐτὰ τοὺς κανόνας καὶ τὰς ἀπαιτήσεις του. Ὅποιος εἰς τὴν ζωὴν του δὲν θελήσῃ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς αὐτά, καταστρέφεται ἢ δὲν προοδεύει: ἂν εἶναι ἐπιχειρηματίας, θὰ χρεωκοπήσῃ· ἂν εἶναι ἐργάτης, θὰ εὐρεθῇ ταχέως ἀνεργὸς εἰς τοὺς δρόμους· καὶ μάλιστα με μαθηματικὴν ἀκρίβειαν⁴²⁶. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Weber λίαν ἐπιγραμματικῶς λέγει: «ὁ πουριτανὸς ἦθελε νὰ εἶναι ἐπαγγελματίας, ἡμεῖς ὁφείλομεν»⁴²⁷.

423. Ὑπὸ τὸν ὄρον «ἀσκητικὸς προτεσταντισμὸς» ἐννοεῖ ὁ Weber τὸν καλβινισμόν, καὶ μάλιστα ὡς οὗτος διεμορφώθη εἰς τὸν δυτικοευρωπαϊκὸν χῶρον κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, τὸ κίνημα τοῦ πιετισμοῦ, τὸν Μεθοδισμόν καὶ τὰς προτεσταντικὰς παραφυάδας τῶν Βαπτιστών, πλὴν τῶν Ἀρμενιανῶν, οἱ ὅποιοι ἀπέριπτον τὴν περὶ ἀπολύτου προορισμοῦ διδασκαλίαν. Ἴδὲ PE I, σελ. 115 καὶ 191 ὑποσ. 1.

424. PE I, σελ. 59.

425. PE I, σελ. 61.

426. PE I, σελ. 45.

427. PE I, σελ. 189.

Τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι ἀκόμη καὶ σήμερον, παρὰ τὴν ἀπεμπόλησιν τοῦ ἀσκητικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ πνεύματος ἀπὸ τὴν σύγχρονον κοινωνίαν καὶ παρὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ μεταφυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὑποβάθρου τῶν καπιταλιστικῶν ἐνεργειῶν, ὁ ἄνθρωπος ἐξακολουθεῖ νὰ καταπονῆται καὶ νὰ ἐργάζεται ἀδιακόπως, ἄνευ ἀναπαύσεως, ἄνευ ἱκανοποιήσεως, μὲ μίαν διαρκῆ ἀναζήτησιν, ἢ ὅποια ὅμως δὲν εἶναι πλέον σαφής. Δὲν γνωρίζομεν πλέον πρὸς τί αὐτὴ ἢ ἀγχώδης προσπάθεια. Τὸ μόνον, τὸ ὅποιον γνωρίζομεν, εἶναι ὅτι ἡ ἐργασία κατέστη ἐντελῶς ἀπαραίτητον στοιχεῖον εἰς τὴν ζωὴν μας, μέχρι σημείου μάλιστα νὰ ἐπέλθῃ ἡ παράλογος ἀντιστροφή: νὰ ὑπάρχωμεν διὰ νὰ ἐργαζώμεθα, ἀντὶ νὰ ἐργαζώμεθα διὰ νὰ ὑπάρχωμεν⁴²⁸.

Ἄς ἐπιστρέψωμεν ὅμως εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Weber, καὶ ἄς ἴδωμεν, πῶς κατ' αὐτὸν ἡ δογματικὴ διδασκαλία τοῦ καλβινισμοῦ συνέβαλεν εἰς τὴν γένεσιν τῆς καπιταλιστικῆς αὐτῆς νοοτροπίας. Ὁ Weber δὲν ἐπιδιώκει νὰ προσαγάγῃ λεπτομερειακὰς ἀποδείξεις πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θέσεώς του, ἀλλ', ὡς ὁ Abramowski παρατηρεῖ⁴²⁹, ἀκολουθεῖ τὴν εὐκολωτέραν δι' αὐτὸν ὁδὸν τῆς ἰδεοτυπικῆς ἀπλουστεύσεως καὶ μᾶς προσφέρει κυρίως μίαν σειρὰν σχετικῶς ἀφηρημένων ἀναλύσεων («μοντέλλων») καὶ ὑποθετικοῦ χαρακτῆρος («διανοητικῶν πειραματισμῶν»), ἀφορμωμένων ἀπὸ τοῦ θεολογικοῦ δόγματος, τῆς ἐκκλησιαστικῆς πρακτικῆς καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ κοσμοειδώλου. Διὰ τούτων ὁ Weber προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ φανερόν, κατὰ ποῖον τρόπον «ψυχολογικαὶ παρορμήσεις» (psychologische Antriebe) καὶ ἰδεολογικαὶ πεποιθήσεις ἐπιδρῶν πράγματι καὶ διαμορφώνουν τὴν συμπεριφορὰν τῶν πιστῶν εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον τῶν⁴³⁰. Τοῦτο βεβαίως ἰσχύει πάντοτε, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν ἐποχὴν, ἢ ὅποια ἐν τῷ συνόλω τῆς εἶναι μεταφυσικῶς θεμελιωμένη. Διαπραγματευόμεθα μίαν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ κοινωνικὴ θέσις καὶ ἐκτίμησις τοῦ ἀνθρώπου κρίνεται ἐκ τοῦ κατὰ πόσον δύναται νὰ προσέρχεται ἀκαλύτως εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ μιᾶς κοινωνίας, εἰς τὴν ὅποιαν ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ κληρὸς κατέχουν τὸ ἐπίκεντρον καὶ οὐχὶ τὴν περιφέρειαν καί, ὡς ἐκ τούτου, δύνανται ν' ἀσκήσουν ἐπιρροὰς ἀσυλλήπτους διὰ τὴν σύγχρονον νοοτροπίαν καὶ τὰ σημερινὰ δεδομένα. Ἡ ἐκκλησία σφραγίζει κυριολεκτικῶς τὸν «χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ»⁴³¹. (Συνεχίζεται)

428. PE I, σελ. 59. Περὶ τοῦ χαρακτηρίζοντος τὴν σύγχρονον δυτικὴν κοινωνίαν φαινομένου τούτου γίνεται διεξοδικῶς λόγος εἰς ἐσχάτως δημοσιευθεῖσαν ἐργασίαν μου. (Ἰδέ: Ἄντωνίου Κ. Παπαντωνίου, Ἐλεύθερος χρόνος εἰς τὴν Καταναλωτικὴν Κοινωνίαν. Κοινωνιολογία τοῦ Ἐλευθέρου χρόνου. Ἀθῆναι 1978. Ὁμοίως: τοῦ Ἀύτοῦ, «Ὁ ἐλεύθερος χρόνος καὶ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος», σειρά ἄρθρων εἰς τὸ περιοδικὸν «Ὁ Λόγος τοῦ Σταυροῦ», τῶν ἐτῶν 1977 καὶ 1978).

429. Abramowski G., μν. ἔργ., σελ. 22.

430. PE I, σελ. 117 ἐξ.

431. PE I, σελ. 165 ἐξ.